

О. В. Пирог,
д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

О. Pyrog,
Doctor of Economic Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management
and International Business, Lviv Polytechnic National University, Lviv

THEORETICAL BASES OF FORMATION THE MODEL OF NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

У статті досліджено теоретичні засади формування моделі, яка забезпечить стабільний розвиток економіки України в умовах постіндустріального суспільства та відповідає новітнім вимогам глобального розвитку. Обґрунтовано, що для забезпечення розвитку України на рівні країн з постіндустріальним суспільством необхідно сформувати новітню секторну модель розвитку національної економіки, яка передбачає структурну трансформацію через зниження питомої ваги первинного та третинного секторів й зростання питомої ваги четвертинного та п'ятирикового секторів, в яких зосереджено високотехнологічні види економічної діяльності сфер матеріального та нематеріального виробництва. Доведено, що факторна модель розвитку національної економіки України, яка в межах секторної моделі за рахунок зростання впливу інвестиційного чинника, створює можливості стабільного розвитку та збалансованого використання інших факторів постіндустріального суспільства. Сучасний розвиток національної економіки в контексті парадигми постіндустріального суспільства може бути забезпечений за рахунок інтенсивних факторів.

The article present the results of the theoretical bases of the model, which will ensure the stable development of economy of Ukraine in the conditions of post-industrial society and meets the latest requirements of global development. Proved that for the development of Ukraine at the level of post-industrial society to form the sectoral model of the national economy, which requires structural transformation through a reduction in the proportion of primary and tertiary sectors and the increase of the quaternary and quinary sectors where concentrated high-tech types economic activity in material and non-material production. Proved that the factor model of the national economy of Ukraine is within the sectoral model by the growing influence of the investment factor, creating opportunities of sustainable development and sustainable use of the factors of post-industrial society. Modern development of the national economy at the context of post-industrial society paradigm can be achieved through intensive factors.

Ключові слова: модель національної економіки, модель розвитку, секторна модель, факторна модель, теоретичні засади, постіндустріальне суспільство, Україна.

Key words: model of national economy, model of development, sectoral model, factor model, theoretical bases, post-industrial society, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Цивілізаційний розвиток кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст. характеризується стрімкими й істотними змінами (глобальні економічні, соціальні та еко-

логічні трансформації, системні суперечності) позитивного та негативного характеру під впливом науково-технічного та соціального прогресу майже у всіх сферах людської діяльності. За ствердженням

Рис. 1. Елементи моделі розвитку національної економіки

А.А. Чухно, зміни сучасної епохи — перехід людства від індустріального до постіндустріального типу цивілізаційного прогресу, пов'язані з докорінними змінами у продуктивних силах, виробничих відносинах, місці та ролі людини у виробництві та суспільстві [1, с. 14—15]. Інноваційний прорив у сфері інформаційних технологій і технічних засобів зв'язку забезпечив нечувані раніше можливості для ведення бізнесу в глобальному масштабі, сприяв формуванню нових геополітичних зв'язків. У той же час, постійно зростає загроза забруднення навколишнього середовища через антиекологічну діяльність суб'єктів господарювання. Все це у сукупності зумовлює появу нових моделей цивілізаційного розвитку (глобального економічного розвитку та розвитку національних економік).

Для економічного розвитку країни в умовах постіндустріального суспільства, на наш погляд, важливого значення набувають фази кризи та депресії, оскільки саме в ці періоди відбувається переосмислення усталених систем, механізмів (зокрема державних) та політик, активізується розроблення та прийняття нових рішень, запроваджуються й реалізуються необхідні реформи. Саме такі дії дадуть змогу в майбутньому вийти на якісно новий рівень економічного розвитку, що обов'язково позначиться на суспільному добробуті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика формування та становлення моделей розвитку національної економіки в умовах постіндустріального суспільства вивчається та досліджується провідними вітчизняними та іноземними науковими школами. Розвиток теорії розвитку національної економіки в умовах постіндустріального су-

спільства пов'язують з працями Д. Белла, Й. Шумпетера, В. Іноземцева, Г. Колодко. Значний внесок у розробку проблематики моделей розвитку національного господарства внесли вітчизняні вчені: О.І. Амоша, В.Е. Воротін, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, Я.А. Жаліло, М.З. Згуровський, Б.Є. Кваснюк, Ю.В. Кіндзерський, Л.Г. Мельник, Л.І. Федулова, А.С. Філіпенко, А.А. Чухно та інші.

В умовах постіндустріального суспільства розвиток національного господарства зумовлює необхідність вибору, формування та обґрунтування власної моделі, орієнтованої на забезпечення стабільного розвитку з визначальним впливом інтенсивних факторів, збереження наявного економічного потенціалу, а також створення передумов для високотехнологічних виробництв, що супроводжується глибокими змінами у виробництві й суспільно-виробничих відносинах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі теоретичних засад моделей розвитку національних економік потрібно визначити, обґрунтувати та сформувати таку модель, яка забезпечить стабільний розвиток економіки України в умовах постіндустріального суспільства та буде відповідати новітнім вимогам глобального розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до теорії стадій життєвого (економічного) циклу [2, с. 16], на сучасному етапі національна економіка України знаходиться на четвертій фазі — депресія, для якої характерні невпевненість, безладні дії з боку державних органів управління, повільне відновлення довіри підприємців до ринкової кон'юнктури, небажання інвесторів ризикувати знач-

ними коштами у бізнесі тощо. Отже, постає необхідність формування нової моделі розвитку національного господарства, яка забезпечить перехід країни на наступний цикл в умовах постіндустріального суспільства.

Як стверджують вчені Національного інституту стратегічних досліджень України [3, с. 5], у сучасній економіці формування нової моделі економічного розвитку може бути успішним, якщо держава не будує модель як втілення ідеального, відірваного від об'єктивних реалій бажаного образу, а скеровує процеси формування моделі під впливом об'єктивних закономірностей глобального та національного розвитку, з огляду на потребу підтримки конструктивних процесів, що сприяють досягненню визначених цілей та орієнтирів, максимального послаблення ризиків і загроз розвитку.

Дослідивши різноманітність позицій науковців щодо трактування категорії "модель розвитку національного господарства", запропоновано трактувати її як економіко-математичний опис процесу розвитку національного господарства, який визначає закони функціонування, дає змогу спрогнозувати, на підставі визначених тенденцій, перспективну траєкторію розвитку та окреслити шляхи її досягнення. Моделі розвитку національних економік характеризуються єдиними, спільними рисами теоретичного та емпіричного змісту, які залишаються незмінними протягом тривалого часу та знаходяться поза впливом сезонних чинників.

Модель розвитку національної економіки складається із сукупності елементів, які можна поділити на базові (первинні), що мають бути визначені, обрані та сформовані першочергово для забезпечення стабільного розвитку країн, та похідні (вторинні), що обґрунтовуються та формуються на основі базових елементів й забезпечують їх реалізацію. До елементного складу моделі розвитку національної економіки належать спосіб побудови економічної системи, сектори національного господарства, фактори розвитку та механізм державного управління (рис. 1).

Спосіб побудови економічної системи виражає характер економічного життя суспільства та визначає, насамперед, відносини власності у суспільстві та господарський механізм. Серед сучасних моделей розвитку, притаманних країнам з найбільш розвинутою ринковою економікою, виділяють такі способи побудови:

— англосаксонська неоліберальна модель / вільний ринковий капіталізм (США, Великобританія, Ірландія, Нова Зеландія), яка характеризується повним пануванням в економіці приватної власності фізичних осіб, домогосподарств та суб'єктів господарювання, серйозною трансформацією ролі держави в економіці й мінімально необхідним втручанням її в господарські процеси, соціальна безпека людей досягається самоорганізацією учасників ринку тощо;

— соціально-демократичний капіталізм / рейнська модель / континентальна європейська модель (континентальні країни Західної Європи, Канада,

Ізраїль), яка відрізняється від попередньої більшою часткою державної власності в економіці, також широко використовуються можливості та важелі держави для реалізації соціальної політики;

— східноазіатська модель / етатизм / азійський девелопменталізм (Японія, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань), яка характеризується незначною часткою державної власності в економіці, однак високим ступенем впливу держави на економічні процеси (інтервенціонізмом), існуванням культу лояльності до "своїх" корпорацій, безумовним пріоритетом національних інтересів над міжнародними.

Сектори розвитку відображають структуру національної економіки та дозволяють визначити пріоритетні види економічної діяльності для забезпечення стабільного розвитку національної економіки. Протягом ХХ ст. теоретичні положення секторної моделі розвитку національної економіки зазнали суттєвих змін й видозмінювались від двосекторної моделі (А. Льюїс) до трьосекторної (К. Кларк, Ж. Фурастьє) та п'ятисекторної (Д. Белл, В. Іноземцев, А. Чухно) моделей. Ж. Фурастьє, взявши за основу трьосекторний розподіл виробництва К. Кларка, у 50-х рр. ХХ ст. здійснив розподіл видів економічної діяльності за секторами: первинний — сільське господарство, яке досягло великих успіхів у зростанні продуктивності праці, вторинний сектор — це промисловість, де технічний процес вже розпочався та ще певний час буде продовжуватися, а третинний сектор — це види економічної діяльності, які не мають перспектив зростання продуктивності праці.

Під впливом постіндустріалізації змінюється структура національного господарства за секторами, оскільки у результаті поглиблення цього процесу відбувається диференціація сфери послуг. Д. Белл [4] у 60-х рр. ХХ ст. здійснив наступну класифікацію нематеріального виробництва (послуг) за секторами: третинний сектор представлений послугами матеріального характеру (транспортні й комунальні послуги, складське господарство, послуги зв'язку); четвертинний сектор, представлений послугами в різних сферах (торгівлі, фінансів, нерухомоті, страхування); п'ятириковий охоплює послуги професійного і особистого характеру (охорона здоров'я, освіта, відпочинок, дослідницька діяльність і послуги державного управління).

Фактори розвитку в моделі розвитку національної економіки характеризують рушійні сили процесу розвитку економіки країни, що визначають його динаміку, тенденції або визначають окремі його риси. Класично до факторів розвитку національної економіки відносять фактори виробництва: природні ресурси, людський потенціал та засоби виробництва. Однак розвиток постіндустріального суспільства розширює склад факторів такими: інновації (технологічний фактор), інформація, знання, інтелектуальні, креативні здібності та підприємницький хист. Системно підійшов до визначення факторів розвитку польський дослідник Г. Колодко [5, с. 128], який стверджує, що знання, винаходи та інновації мають

для процесу розвитку основоположне значення, але самі по собі не є достатніми без цінностей (норми, звички, світогляд), політики (засіб вироблення управлінських рішень) та інститутів (суб'єкти управління).

У концептуальному плані існують різні варіанти теорій факторів: від лінійної (однофакторної), до якої належить концепція економічного детермінізму в марксистській версії, соціологічної теорії рівноправних факторів, що взаємодіють, М. Вебера, Г. Моски та М.М. Ковалевського, до моделей ендогенного зростання, сталого розвитку та інноваційного (технологічного) розвитку. На наш погляд, саме модель сталого розвитку може забезпечити стабільний розвиток національної економіки із активним та рівномірним використанням факторів розвитку, а також знизити техногенне навантаження на довкілля, що здійснюється у результаті індустріального розвитку країн світу.

Механізм державного управління розвитком національної економіки відображає взаємозв'язок різних елементів управління, які мають характер стійких причинно-наслідкових зв'язків. За механізмом державного управління відповідно до економічної теорії виділяють такі моделі розвитку національної економіки:

— класичні моделі ("класична модель ліберального капіталізму", "класична ліберально-капіталістична модель", модель розвитку "Вашингтонський консенсус"), що панували протягом останніх майже трьох століть [6, с. 81], всебічно описані в роботах А. Сміта, Дж.М. Кейнса, К. Маркса, М. Фрідмана та інших. Це моделі описують розвиток та функціонування національних економік в умовах доіндустріального та індустріального суспільств;

— модель розвитку "Сеульський консенсус", що забезпечує оптимальний, стабільний розвиток національних економік в умовах сучасного постіндустріального суспільства. Нова модель економічного розвитку [7] за механізмом державного управління ґрунтується на дев'яти положеннях, які повинні забезпечити в найближчі десятиліття в країнах, що розвиваються, економічний розвиток і соціальний прогрес:

- створення сучасної інфраструктури;
- встановлення балансу в національній економіці;
- забезпечення захисту державних і приватних інвестицій;
- соціальний захист;
- високий рівень державного управління;
- продовольча безпека.

Нова модель розвитку "Сеульський консенсус" відмовляється від ультра-ліберальних основ вільного ринку (засад "Вашингтонського консенсусу") та стверджує, що не існує єдиної формули розвитку. "Сеульський консенсус" враховує досвід країн з новими ринками, які досягли за остатнє десятиліття XXI ст. вражаючих темпів економічного зростання та рівня соціального розвитку.

На підставі проведених досліджень з'ясовано, що в умовах постіндустріального суспільства саме

секторна та факторна моделі розвитку, на відміну від інших, відображають процес закономірних, радикальних, прогресивних структурно-технологічних змін у національному господарстві країни, що забезпечить перехід на якісно новий рівень розвитку суспільства. При цьому, факторна модель виступає інструментарієм у процесі формування секторної моделі розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства.

Для аналізування секторних моделей розвитку національних господарств країн світу здійснено розподіл видів економічної діяльності за визначеними п'ятьма секторами з урахуванням їх технологічної інтенсивності, відповідно до міжнародної та національної класифікацій: у первинний сектор увійшли сільське, лісове та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; у вторинний сектор — переробна промисловість; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання, каналізація, поводження з відходами; будівництво; у третинний сектор — транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; тимчасове розміщення та організація харчування; у четвертинний сектор — фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування; у п'ятериковий сектор — інформація та телекомунікації; освіта; професійна, наукова та технічна діяльність; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Факторна модель як інструментарій секторної моделі розвитку національного господарства країни дає змогу визначити вплив факторів виробництва на рівень розвитку господарства країни відповідно до типу суспільства, встановити визначальні чинники та на підставі цього здійснити прогнозування на перспективу. З'ясовано, що сучасні неокласичні та неокейнсіанські факторні моделі розвитку національного господарства, враховуючи екзогенні та ендогенні умови, серед визначальних та стимулюючих чинників в умовах постіндустріального суспільства виділяють інвестиції, а не лише людський капітал та технологічний фактор.

Сучасна секторна модель розвитку національної економіки України характерна для країн з індустріальним суспільством, оскільки за період 2001—2013 рр. економічний розвиток забезпечували традиційні для індустріального суспільства види економічної діяльності — добувна та переробна промисловість, які належать до первинного та вторинного секторів. Поступово відбувається зростання значення сфери нематеріального виробництва, що свідчить про поступальне становлення постіндустріального суспільства: фінансової та страхової діяльності, операцій з нерухомим майном і діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. Слід зазначити, що такі види економічної діяльності, що визначають розвиток постіндустріального суспільства,

— інформація та телекомунікації; освіта; професійна, наукова та технічна діяльність; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги мають можливості стимулювати економічний розвиток національного господарства України.

Факторна модель розвитку економіки України за період 2001—2013 рр. характеризується пріоритетністю екстенсивних факторів, які визначають розвиток країни з індустріальним суспільством, тоді як інноваційно-інвестиційні фактори, які визначають розвиток постіндустріального суспільства, залишаються не визначальними.

Для досягнення стратегічної мети — розвитку України на рівні постіндустріальних країн світу має бути сформована новітня секторна модель розвитку національної економіки із пріоритетним впливом інтенсивних факторів. При формуванні секторної моделі розвитку національної економіки пріоритетними секторами мають стати четвертинний, питома вага якого має становити 29,0 %, та п'ятериковий з питомою вагою 23,7 %. При цьому, мають скоротитись первинний із питомою вагою 1,7 %, вторинний із питомою вагою 24,8 % та третинний із питомою вагою 20,8 % сектори. Скорочення питомої ваги вторинного сектору в національній економіці має відбуватись за рахунок згортання низькотехнологічних виробництв.

Інструментарієм формування секторної моделі розвитку національної економіки через структурно-технологічну трансформацію має стати факторна модель з пріоритетним значенням інтенсивних факторів: інвестиційного та інноваційного чинників із мультиплікативним ефектом на розвиток національної економіки 3,3—3,4%.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Нова модель розвитку національної економіки України в умовах постіндустріального суспільства має відповідати вимогам суспільства та глобального розвитку, також має поживати економічний розвиток країни за рахунок пріоритетних видів економічної діяльності та інтенсивних факторів виробництва. Для забезпечення розвитку України на рівні країн з постіндустріальним суспільством необхідно сформувати новітню секторну модель розвитку національної економіки, яке передбачає структурну трансформацію через зниження питомої ваги первинного та третинного секторів й зростання питомої ваги четвертинного та п'ятерикового секторів, в яких зосереджено високотехнологічні види економічної діяльності сфер матеріального та нематеріального виробництва. Факторна модель розвитку національної економіки України, яка в межах секторної моделі за рахунок зростання впливу інвестиційного чинника, створює можливості стабільного розвитку та збалансованого використання інших факторів постіндустріального суспільства. Сучасний розвиток національної економіки в контексті парадигми постіндустріального суспільства може бути забезпечений за рахунок інтенсивних факторів.

Література:

1. Чухно А.А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А.А. Чухно // Економіка України. — 2009. — № 4. — С. 14—28.
2. Перехідна економіка: підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; за ред. В.М. Геєця. — К.: Вища школа, 2003. — 591 с.
3. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі: аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін. — К.: НІСД, 2014. — 116 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. — М.: Academia, 1999. — 956 с.
5. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис — что дальше? / Г.В. Колодко; введ. глава Р.С. Гринберга. — М.: Магистр, 2011. — 176 с.
6. Резнікова О.О. Основні тренди трансформації глобальної економічної і суспільної моделі: висновки для України / О.О. Резнікова // Стратегічні пріоритети. — 2012. — № 2 (23). — С. 81—84.
7. The Toronto Summit. The G-20 Toronto Summit [Electronic resource] — Access mode: www.g20.org/index.aspx — G-20
8. Пирог О.В. Економічний розвиток національного господарства України: особливості та моделі в умовах постіндустріального суспільства: монографія / О.В. Пирог. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. — 336 с.

References:

1. Chukhno, A.A. (2009), "Actual problems of economic theory at the present stage", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 14—28.
2. Hejts, V.M., Panchenko, Ye.H., Libanova, E.M. and oth. (2003), *Perekhidna ekonomika [Transition Economies]*, *Vyscha shkola*, Kyiv, Ukraine.
3. Zhalilo, Ya.A. Pokryshka, D.S. Belins'ka, Ya.V. and oth. (2014), *Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy u pisliakryzovomu sviti [Formation of the model of economic development of Ukraine in post-crisis world]*, *NISD*, Kyiv, Ukraine.
4. Bell, D. (1999), *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya [The coming postindustrial society. Experience in social forecasting]*, *Academia*, Moscow, Russian Federation.
5. Kolodko, G.V. (2011), *Globalizacija, transformacija, krizis - chto dal'she? [Globalization, transformation, crisis - what next?]*, *Masters*, Moscow, Russian Federation.
6. Reznikova, O.O. (2012), "Key trends transforming the global economic and social model: Implications for Ukraine", *Stratehichni priorytety*, vol. 2 (23), pp. 81—84.
7. G-20 (2013), "The Toronto Summit. The G-20 Toronto Summit", available at: <http://www.g20.org/index.aspx> (Accessed 16 September 2013).
8. Pyrog, O.V. (2013), *Ekonomichnyj rozvytok natsional'noho hospodarstva Ukrainy: osoblyvosti ta modeli v umovakh postindustrial'noho suspil'stva [National economic development of Ukraine: features and models in terms of post-industrial society]*, *Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki*, Lviv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 16.07.2014 р.*